

לעבר האדם / מאת א. ב. יפה

עם ספרו של ע. אוכמני

מכל התארים המגדירים, שקשרו למבי קר, היא ביותר לעזריאל אוכמני הוא: מורה דרך, ומשתי בחינות: בקרתו עשויה לשמש מדריך למבוקר, להצביע על נקודות תורפה ש. יצירה, ועל ידי נתוח ראציונאלי כהיר לסייע ליוצר להתגבר עליהן, — וכן עשויים באמריו להדריך את הקורא בשביי לי ספרותו ולהעמידו על ערכם של סופרים וספרים ועל משמעותם.

הקורא, שיתלווה אל אוכמני בטיולו על פני ערוגות הספרות העברית, מובי טח לו לא: לא סידור מלאי עניין, אלא מ. ובעיקר גילוי פנים חדשות ביצירות מוכרות וגילוי פרספקטיבות לא צפויות. כי אוכמני משליך אחרי גוף כל אותן תוויות ומטבעות שנסתחקו (כרוב קובצי המאמרים על הספרות העברית, הכתובים על ידי מבקרים שמרנים מכה שכן אפי' גונים שבהם) ואותן נוסחות שגורות שדומה כי זה שנים רבות לא נתעורר איש לבדוק את מידת אמיתותן והתאמי תן... מקובל אצלנו, למשל, להעריך את אריה בעלגוף הביאליקאי כדמות שר- שית, קרקעית, כטיפוס הקשור כל-כולו בחיי האדמה (והדגשה זו אופיינית היה לדור, שנכסף, בראשוראשונה, לחיים טבעיים והגיע לשנאת הרחוקות, המתיר שה את הכוחות החזוניים, — ולא דקדק בגווייה האבחנה); אוכמני מקביל את גיבורו של ביאליק, בדרך מעניינת ביותר, לאבא גראנדה הכאלוזקי ומוכיח, כי אריה לא היה אלא נציגו של מעמד הדש העולה בחיי הצבורות המודרניות של הזמן ההוא, דהיינו: "איש הצריר רות" — המתפרנס כעיקר משך — עיסוק, שהוא סמל לחוסר קרקע תחת הרגליים, לאזיריריות שטעונה כחריגפץ מסוכן". כלומר — ההיפוך הגמור מקרקעיות ושורשיות.

או נ. שניאור, שטן המקובלות הוא לראות בשירתו ביטוי לעזרה החיים, פרי מיטיביות בראיה, — בידי אוכמני הוא כצויר כמשורה, שמתוך "שמרון, יאוח והוסו"מאצא כא לודי פועת כל מוסר... שירת שניאור איננה שירת הבקורת, היא שירת השליה, שלילה לא בשם וישם מטרה אחרת, אלא מחוסר כל מטרה... שניאור בורח מן התחום היחיר די המצומצם, כביכול, אך אל שום "עולם רחב" לא הגיע, הוא נלכד ביצרה באפל. גם הרוח, המופיעת כל כך הרבה בשיריו, איננה הרוח המשחררת, המר שיעה, אלא רוח העריצות, ההתנשאות, הדורסנות, ממש כרוח עולם הכרכים, שממנו בורח, גם את דמות העתיד, שהוא רוקם, בדמותו ובצלמו של עולם זה הוא רוקמו: אכזרי כמיהו, קפחני כמיהו, ערילי כמיהו, ומשום שחסרה שירת שניאור את המרדנות האמתית, שאיננה אלא רצון פעיל לקרקע את העולם, להקים במקומו עולם של צדק, הרי גם את בת-הלחיה הנאמנה של כל מרדנות, — את הגבורה, — הוא הסר, הלכורה, שנעשה לה כל-כך הרבה פומבי על ידי הבקורת הרשמית, איננה אלא תפאורת גבורה, דבור רם, שלא ענה לו הד של דורות.

ה. הוז, איננו בעיני אוכמני סאטיריק, כמקובל, כי אם "גרוטסקאי בעל-תפיסה מובהקת לכל מיני עיקומים שבהילוף, שבחשיכה, שבהנהגה". ואוכמני קובע את ההבדל שבין הסאטיריקן והגרוטסקאי, עד שהוא משכנענו בעניין ההגדרה ההולמת את הוז: "הסאטיריקן מטבעו כעל אידיאה, שבשמה הוא לוחם לשינוי ערכים; הגרוטסקאי יודע שהערכים הישנים נתרוקנו, שהקרקע תחת הרגליים נסתחה, אך אין לו אידיאה-של-מהר; פניו הפוכים עליכן לרוב לצד העבר, שעם כל הסתערותו עליו אין הוא יכול לשחרר עצמו מקסמו, הוא תקוע בו, הויתו- הוא היאבקותו עמו אינה אלא אמוציונאלית, מריית-רגשית, בלא שהיא מונעת מכוח אידיאה בהירה המביאה להסקת מסקנות ולפריצת תוהו. בזה האופן מתגלה הגרוטסקאי כצד שני של רומאנטיקה-של-עבר, ולא כשליחתה, ולפי שדרכה תופסה לה לכל עקמומיות, לכל תמהוניות, בלא בחירה, — הרי נהיית שארתי-כשר קרובה לאטוראליזם, שגם הוא נצמד לכל גודש ויוצא דופן, ומשתתה ליד פרט ורגני, כאילו היה הוא הכלל הקובע".

ועוד דוגמה: ס. יזהר, רבות נכתב על השפעת א. ג. גוסין על יזהר, אוכמני אינו מדבר על השפעה, כי הוא מכיר ביוהר, פשוט, את "בן-גוריון" של גוסין, ואם הוא אינו שלם עם דרכו של יזהר, הרי זה משום שגוסין צדק ביוחס למציאות שלו, ולרות-הנכאה המהלפת בסיפוריו היה יכול בהחיי שלו ובזמן שלו, ואלו יזהר, שקיבל "כירור שה" מגוסין את היחס ואת הרוח-אינו צדק כלפי המציאות שלו (שלנו), השומה מזו של גוסין.

הבאות אלו מספרו של אוכמני דיון להעיד על מידת השוני והיתוד המקורי שבגישתו, אך אין זו "מקוריות" לשמה, הנובעת מטיבו של הסמפראמנט האישי של המבקר, או כשרון הניסוח בלבד. מקורה הוא, בראש-ראשונה, כמיתוד הנקוט בידו, — הוא הדיאלקטי טיקה המארכסיסטית, במקומות רבים מסתייע אוכמני כיסודי תורתו של מארכס (עין ביהוד המסה על "אריה בעלגוף"); בטרם יגש לבחינת יצירה מסוימת, יחקור את הרקע ההברתי של צמיחתה ובגוף-הדיון ינכח את המציאות עם השתקפותה האמנותית; וכך יגיע לדי חושף קהייהאופו של היצירה, חולשור תיה וסטיותיה ויוכיח את תלותן בגורר מים חברתיים, בסביבה ובזמן, הזמן הוא אחד המושגים החוזרים במאמריו של אוכמני, ואמנם, עשוי הזמן להסי ביר את מהות מאבקו של המבקר ואת גישתו המיוחדת אל היצירה הספרותית. אוכמני לוחם קורסיכה, למען הכרה מלאה בערך הזמן ההיסטורי ורישומו על אופי היצירה, הוא נלהם בכל אותם שמנסים למחוק או לטשטש את הגורם הזה, מתוך תפיסה אידיאליסטי טית מסולפת, מדעת או שלא מדעת, שנית, מנסה אוכמני לבחון גם את ספרות הדור הקודם מתוך הפרספקטי טיקה של הזמן שלנו, מתוך נקודת הראות של האקטואליות. זהו גם השורש המשותף לכל מטבעות-הערכים החדשות שטבע; בשעה שהמבקרים האחד רים מדקדקים בקנייה-מידה הישנים ובהערי רכות המקובלות, משום שכל תפיסתם אינה שונה בעיקרה מזו של הדור הקורר, דם, דור של גישת "הציונות-הכוללת" לתופעות ספרותנו, הרי שאוכמני בוחן את הדברים לאור ההתפתחויות המאוחרות, מתוך התחשבות מלאה בהגדרות החברתיות החדשות וביוולתי המעמדות.

בהקדמתו לקובץ המאמרים מצטט אוכמני את דברי סוקראטס לשופטיו: "רבותי, מהבייש אני להגיד לכם את האמת, לקחתי את השירים שנראו לי כמשוכללים ושאלתי את המשוררים למה הם מתכוונים, כמעט אפשר לומר, שכל הנוכחים היו יכולים לבאר את דברי המשוררים באור ואת יותר מן המשורר רים עצמם".

אפשר שסוקראטס הפסל לשון של גוואא, על מנת להבליט הכלטה יחידה את קוצר השגתם של משוררים בהסברת יצירותיהם, אפשר שלא כל הנוכחים היטרי בו לפרש דבריהם מהם — על כל פנים המבקר ודאי שהיטיב לעשות במלאכה זו. כי המשורר יודע, לכל היותר, מה היתה כוונתו, מה היה בדעתו לבטא ביצירתו, אך אינו יכול לעמוד על כל האימפליקאציות שלה, על האספקטים השונים המתלולים אל כוונתו הראשית ולעיתים אף מטים אותה ממסלולה, שמים לאל את מגמתה ואף משווים לה מנגנה אחרת. האם לא אירע בלעם אף לכמה מגדולי היוצרים (באלזאק, טרוונסט ואתר רים)?

תפקידו של המבקר אינו מכוול בשום הכרה, — וביהוד גודעת לו חשיבות רבה בחברה הסוציאליסטית, שבה יוצאת הספרות מכלל "סחורה", וממילא הבי קורת חדלה להיות "פרסומת" (טובה או רעה), והמבקר יכול למלא את יעודו האמיתי: לבקר על מנת לתקן, או כדברי אוכמני: לבחון את היצירה "לעבר האדם". — האדם הקונקרטי, הנטוע בתקופתו ובזמנו.

שולחן-ערוך" של דינים נוקשים. התבי עה לריאליזם סוציאליסטי (ודוקא לאל- הר! — ולא אהרי הגשמת הסוציאליזם) בעינה עומדת, אך לדידו אין הריאליזם הסוציאליסטי, אסכולה ספרותית כמותה ורגולה כדיסקיטלינה אסתטית נוקשה — הוא בראש וראשונה יחס פעיל לחיים, ייתכנו, ורצויים, בו דרכי ביטוי וסגנון שונים, אך התכלית אחת: המאבק על האדם. סמי ממנו כל תיאור ריות לאאיכפתית, הסתכלותית-פאסיבית, הוא בעד והוא נגה. הוא חלק ממחנה לוחם".

לא ניכנס כאן בפרטי הערכותיו של אוכמני, שודאי יעוררו וכות, ואין ספק שחיכות כנה יביא ברכה ויעשה לגיבושה וריכוזה של ספרותנו.

ועוד כמה הערות על מבנה הספר. — ע. אוכמני כינס את עיקרי דבריו בבקורת הספרות מ-1939 ועד עתה, וברור שישנם הבדלים ניכרים כסגנון, בגישה, כאבחנה — בין המסות הישנות והחדשות. המוצלחות ביותר הן אותן המסות, שנכתבו בשנותיים האחרונות, לאחר שהמבקר עשה בפולין ההרטה ולמד הרבה ממפגשו "עין בעין עם מאבקה המפואר להגשמת הסוציאליזם". המסות הראשונות לוקות לעתים בעוורף של דמויים ובקוצרה-המיצוי.

ביחסו של אוכמני את "נושאי" מסו- תיו יש להבחין בשלוש דרגות: א) המורשה (ביאליק, גנסקי, ברנר ועוד), המבקר גוהג לפי הכלל: מעולם לא הנחנו בידי מעמדות אחרים את השמירה על אוצרות-העבר, על אוצרות-התרבות ועל הרציפות ההיסטורית של עמנו" (מאיר יערי).

ב) כני-דורו (שלונסקי, למה גולדי ברג, ה. אליעזר, אלתרמן ועוד) אותם ילוה אוכמני "במאבק על המ- מ שות, ההליכה מן התלישות אל האר- כיה, מן הסימבוליסטי, הלכאורה-גדול, אל המוגדר, הקיים: המאבק על השחרשות בארץ, על כיבוש אריה ונומה, מאבק שהטעין את שירתם מתח דרמטי גבוה". ג) המשמרת הצעירה (יזהר, מ. שמיר, נ. שחם, מ. מגד, א. מגד ועוד), בהוכיחו אותם ילחם המבקר כגלויים השליליים, שמדעת או לא מדעת גשחרשו — פרותנו הצעירה (דיריאל-י זאציה של המציאות, בריחה מן המוצא, מן המסקנה) ויאבק לספרות אחרית, בעלת יעוד ברור, ריאליסטית, שגילוייה —

עיצוב פעיל של החיים, עירור האמור גה ככוח האדם, עמידה ברורה מעבר מזה של המאבק להומאניזם ולאהבת- החיים". כי "הריאליזם הסוציאליסטי רואה עצמו חוק של מאבק החברה: כוח מכון ומדריך, משפיע ומעצב. חיינו המתחדשים מתייבים את שיתופו המלא של הסופר בכנינום".

אנו תקוה כי ספר זה שהוא ראשון לבקורת אידיאית, רצינית וממוטמעת בעברית, יתרום להבהרת בעיות ספרר תנו ולפתרוןן, רבות דובר בזמן האחרון על ה"משכר" בספרותנו החדשה, על רפינה לאחר תקופת-המלחמה, על חוסר יכלתה להתמודד עם המציאות החי- דשה. ע. אוכמני מצביע במקרים אחדים על שורשי-הרע, חושף את הרקע של המשבר הזה ואת מניעיו, בעיקר באור הם פרקים מספרו שהם שילובי-דברים והערכות שהוטי-השני של אידיאה מסו- ימת משתזר ביניהם, אפשר ותוטא כאן אוכמני לטופרים אחדים שעליהם הוא דן למקוטעין, מזכיר רק את יצירותיהם החלשות ואינו נוגע כלל במשובחות, אפשר ושוגה הוא גם בכרכו כדברבו כתבי סופרי שכבר הוכיחו את עצמם עם נסיונות-בוסר של מתחילים, — אך אל נשכח כי לא להעריך הערכות אסי- תיות הוא בא אלא לגלות את הסימפי- כומים של מהלתי-הדור, ובתור מבקר קובע-דיאגנוזה אין הוא טועה אלא לעי- תים רהוקות, והלא הריאגנוזה היא הש- לב הראשון של הריפוי...